

Størri vøkstur í fiskivinnuna

Fiskimálaráðið

Innleiðsla

Henda frágreiðing er úrslit av verkætlanini “Virðisvøkstur í fiskivinnuni”, sum er stuðlað av Fiskivinnuroyndum. Ein trímannaþólkur í Fiskimálaráðnum framdi verkætlanina. Þólkurinn hevur – sum inspiratióin – havt skipaðar samrøður við lyklapersónar í fiskivinnuni um flest øll viðkomandi viðurskifti. Þólkurinn hevur latið gjørt búskaparligar útrokningar, har hetta hevur verið hildið at verða skilagott.

Um somu tíð hevur Fiskimálaráðið staðið fyri at savna tøl um búskaparlig viðurskifti í fiskivinnuni. Hans Ellefsen, búskaparfrøðingur hevur savnað hesi tøl í heftið kallað **“Tøl, ið tala – Virðisøking í føroysku fiskivinnuni”**.

Þólkurinn er av tí áskoðan, at kjakið um fiskivinnuna í Føroyum er rættiliga eintáttað og at tað næstan bert snýr seg um sjálvan fiskiskapin. Tað vil siga, at kjakið mest er um veiðiliðið. Sera lítil partur av kjakinum snýr seg um politisku karmarnar, um framleiðslu, sølu, marknaðarføring, um veitingarvinnuna, um menning av virðisketum, um hvussu vit fáa betri búskap í fiskivinnuna og so framvegis.

Þólkurinn hevur gjørt av at hava eitt virðisketuperspektiv í arbeiðinum. Vit fylgja fiskinum gjøgnum liðini, har virðini verða skapt, og gera vart við viðurskifti í virðisketunum, sum kunnu betrast, broytast ella gerast øðrvísi, til tess at økja um virðið. Soleiðis medvirka vit eisini til at breiðka kjakið um framtíðar fiskivinnu í Føroyum

Í frágreiðingini eru 24 tilmæli um broytingar, sum kunnu føra við sær, at virðisketurnar verða mentar til gagns fyri vinnu og samfelagið.

Í kap I og II viðgera vit ávikavist virðisketur og virðisvøkstur. Í kap III viðgera vit spurningin um hvussu vit ítøkiliga kunnu fáa meira pening burtur úr verandi virðisketum. Kap IV er um spurningin um, hvussu karmarnir kunnu gerast betur, so at vit menna virðisketurnar uppá longri sikt. Í kap V viðgera vit spurningin um, á hvønn hátt bæði vinna og samfelag kunnu fáa sum mest burtur úr tilfeinginum, har rættindi og skyldur fylgjast.

Tórshavn, 12. februar 2016

Ásmundur Guðjónsson, verkætlanarleiðari

Jákup Mørkøre

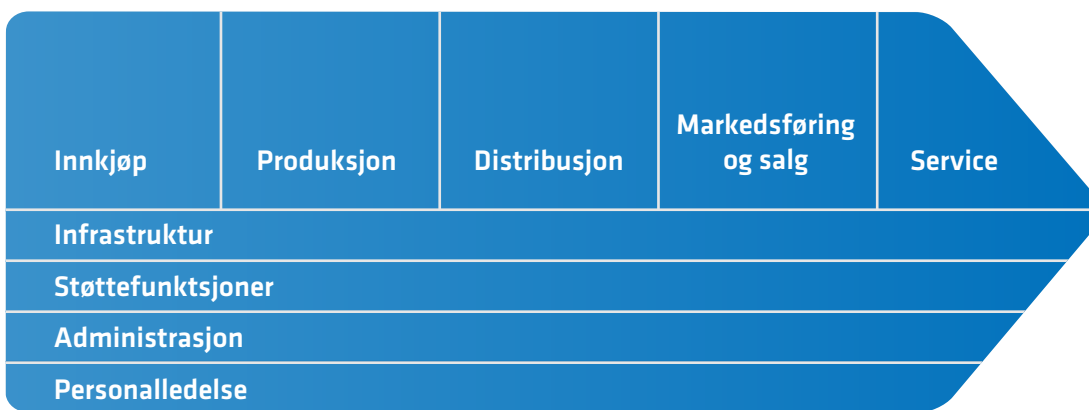
Heri Joensen

I Hvat eru virðisketur

Hugtakið virðisketur stavar frá búskaparfrøðinginum Porter (1985)¹. Tað er ein máti at lýsa, hvussu virðisøkingin verður staðfest gjøgnum framleiðsluna. At tosa um ketur er eisini skilagott, tí hvørt lið í framleiðsluni og í virðisøkingini er treytað av tí, sum er gjørt frammanundan.

Virðisketuperspektivið fevnir um allar virðisketurnar “*av grunni - at munn*”, tað vil siga, frá tí fiskurin svimur sum “rávøra” til hann liggur á borðiskinum hjá tí, sum etur.

Virðisketurnar kunnu verða stuttar ella langar. Tær kunnu eisini flættast inn í hvørjar aðra, har tann eina føðir inn í eitt lið í eini aðrari. Í Mynd 1, sum er ein prinsipiell tekning, er virðisketan líka sum í tveimum, ovari partur er tað vit kunnu kalla *kjarnuvirksemið*, har sjálvur fiskurin fer í gjøgnum, meðan niðari partur fevnir um allar funktiónirnar, sum stuðla undir framleiðsluna so ella so.

Mynd 1. Prinsipiell tekning av eini virðisketu²

Ein sera vanligur máti at síggja virðisketur í fiskivinnuni er lýstur niðanfyrir. Ketan hevur bert trý lið og fevnir um alla fiskivinnuna. Myndin gevur eitt gott yirlit, men gevur tó ikki møguleika at greina teir einstøku lutirnar í einum ella fleiri liðum.

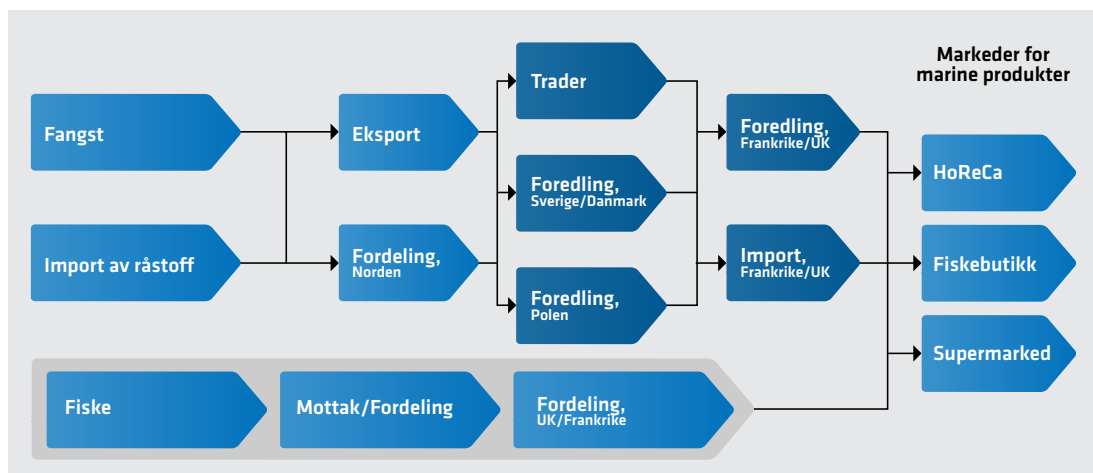

Mynd 2. Vanligur máti at síggja virðisketurnar í fiskivinnuni.

Mynd 3 gevur betri innlit í smálutirnar í virðisketunum. Vit síggja, at tær kunnu gerast rættilliga fløktar, jú fleiri smálutir tú tekur við. Vit kunnu eisini seta upp virðisketur sambært teimum høvuðsframleiðslum vit flyta út: feskur fiskur, saltfiskur, frystar upsaportiúnir, fiskamjøl og so framvegis. Tá vit soleiðis hyggja at virðisketunum ber betri til at greina einstøku lutirnar.

¹ Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage*. New York, Free Press

² Úr *Nordic Innovation, Markeds og verdikjædeanalyser*

Mynd 3. Dæmi um virðisketu³

Virðisketurnar kunnu eisini flættast. Ein keta føðir inn í eina aðra. Besta dæmi um hetta er fiskamjølframléiðslan. Fiskamjølvirkið tekur í móti rávøru frá skipum og virkjum, og framléiðir mjøl og lýsi. Hesar vøru verða brúktar í øðrum virðisketum, og vit siga, at fiskamjølvirkið føðir inn í aðrar virðisketur, sum til dæmis laksavirðisketuna

Virðisketurnar siga eisini nakað um, hvussu sterk ella robust fiskivinnan er. Setningarnir niðanfyri siga nakað um hetta:

- Jú fleiri virðisketur vit hava, jú sterkari standa vit (diversifikatióin). Hetta merkir, at vit hava eitt sterkt produktmix. Um tað skuldi gingið illa á einum marknaði, er tað altíð á onkrum øðrum marknaði, at vit kunnu vinna pening.
- Jú longri virðisketurnar eru, jú longri út á marknaðin koma vit. Prinsipielt hava allar virðisketurnar somu byrjan, nevniliga á grunnunum, men jú nærri kundunum vit kunnu koma, tess fleiri lið fær ketan. Tað, sum eisini hefur týðning, er, at parturin av virðisketunum, sum nærkast marknaðinum, eisini er á fýroyskum hondum, so virðisøkingin kemur fýroyska samfelagnum til góðar.
- Jú longur út í virðisketurnar vit koma, jú stórri er tørvurin á fólki við ymiskum útbúgvingum. Hetta merkir, at vit hava brúk fyri fólki, sum til dæmis hava vitan um marknaðir og sølu, mál og mentan í keyparalondunum, vitan um logistikk, teknologi, KT o.a.

Tey framléiðslulið, har fiskurin sjálvur fer í gjøgnum, eru sum sagt kjarnuvirksemi. Men nærmast í øllum liðum verður føtt inn av ymiskum, sum hefur týðning fyri framléiðsluna og virðisskapanina. Hetta eru veitingarvinnurnar. Hesar hava alstóran týðning fyri kjarnuvirksemið, ja eru ein sjálvsagdur partur av virðisskapanini, og hesar verða ofta undirmettar.

Ein kanning í Norra um ringvirkningsávirkanina av fiski- og alivinnu⁴ vísir, at virðisskapanin í veitingarvinnunum er líka stór sum tann í kjarnuvirkseminum. Tað vil siga, at hvør króna í virðisøking í kjarnuvirkseminum hefur við sær eina krónu í virðisøking í veitingarvinnunum. Um sama lutfall er galdandi í Føroyum, er ilt at siga, men kanska hava veitingarvinnurnar heldur minni at siga í Føroyum. Mest sannlíkt innflyta vit meira av vørum og tænastrum til kjarnuvirksemi enn norðmenn.

³ Úr: *Nordic Innovation, Markets og verdikjædeanalyser*

⁴ Sandberg, G.S., Volden, G.H. et al *Betydningen af fiskeri- og havbruksnæringen for Norge i 2008 - en ringvirkningsanalyse. Sintef rapport. Trondheim*

II Hvat er virðisvøkstur

Her verður víst til heftið “Tøl í tala”⁵, men eitt sindur verður endurgivið her. Tá búskaparfrøðingarnir tosa um virðisøking í føroyska samfelagnum, tosa teir um tað virðið, sum framleitt verður á hvørjum ári. Hetta kallast bruttotjóðarúrtøka BTÚ og er eitt mát fyri búskaparligu vælferðina í Føroyum. Samlaði virðisvøksturinn í Føroyum í 2013 var 12,989 milliardir krónur⁶.

Men búskaparfrøðingarnar vísa harumframt á, at tað hevur størri týðning at hyggja eftir produktivitatinum, tað vil siga hvussu nógv virði vit framleiða fyri hvønn íbúgva í landinum. Hetta sigur nógv meira um, hvussu sterkt og gott samfelagið og framleiðslan er skipað.

Virðisøkingin kann setast upp í ein sera einfaldan frymil:

Virðisøking = umsetningur (søla) minus keyp av vørum og tænastrum

Virðisøkingin er sostatt tað, sum er eftir av virðinum av framleiðsluni til at lóna arbeiðsmegina og kapitalin (rentur, avskrivningar og yvirskot).

Tá vit tosa um fiskivinnu, verður ofta tosað um landingarvirði og útflutningsvirði. Hetta eru tøl, sum eru áhugaverd í sjálvum sær og siga nakað um umsetning, men eiga at takast við ávís sum fyrivarni sum vísitøl, tá vit tosa um virðisøking. Í veiðiliðinum hevur virðisøkingin nakað at gera við, hvussu effektivt vit hava veitt fiskin, sum gevur ávís landingarvirði. Ella hvussu lítil kostnaðurin av fiskiskapinum var. Jú minni hesin kostnaðurin er, jú meira er til manning og reiðarí. Tað er ongin loyna, at botnfiskaveiðan undir Føroyum hevur lítt virðisøking, tí veiðan hevur verið alt ov lítil. Landingarvirðið verður brúkt upp av nógvu útreiðslunum til henda stóra fiskiflotan, soleiðis at lítið er eftir til manning og kapital.

Tá vit tosa um virðisøking, er neyðugt at halda kostnaðinum niðri, so at mest møguligt verður eftir til at skapa vælferð hjá arbeiðsmegi og kapitali. Til tess at vinnan alla tíðina skal verða før fyri at bota um viðurskiptini, verður í teimum norðurlendsku samfeløgnum víst á hesar loysnir:

- eina áhaldandi strukturbroyting av flota,
- broyting av framleiðslu og sølu, við tí endamáli at tillaga seg til broyttar umstøður,
- eina áhaldandi effektivisering av framleiðsluni at halda kostnaðinum niðri, og
- automatisering í framleiðslu til tess at minka um talið av arbeiðsfólki.

Umframt at minka um kostnaðin, skal ein jú eisini arbeiða fyri at fáa meiri fyri fiskin. Hetta verður gjørt við at broyta vørun eftir kundans krøvum, gera nýggjar vørun og troyta betri marknaðir osfr. Men her skal ansast eftir, at útreiðslurnar av at gera hesar broytingar, ikki eru størri enn meirvirði, sum sølan gevur.

⁵ Ellefsen, Hans 2015, Tøl í tala – Virðisøking í føroysku fiskivinnuni. Fiskimálaráðið 2016.

⁶ “Tøl, ið tala” síða 5

III Hvussu fáa vit meira burtur úr virðisketunum

Hesin kapittulin snýr seg um, hvussu vit kunnu virðisøkja í fiskivinnuni. Vit seta sjóneykuna á virðisketurnar og fara at viðgera bæði stórt og smátt. Viðurskifti, ið tøl kunnu setast á og viðurskifti, sum eru meira yvirskipað. Men stutt sagt, so eru tað triggir hættir at virðisøkja:

Vit kunnu arbeiða fyri at fáa:

- A. fleiri krónur fyri hvørt kilo av fiskatilfeingi
- B. minka um útreiðslurnar fyri hvørt kilo av fiskatilfeingi
- C. fleiri kilo av verandi og nýggjum fiskatilfeingi í gjøgnum virðisketurnar

A Fleiri krónur fyri hvørt kilo av fiskatilfeingi

Túralongd stytast og hagreiðing betrast

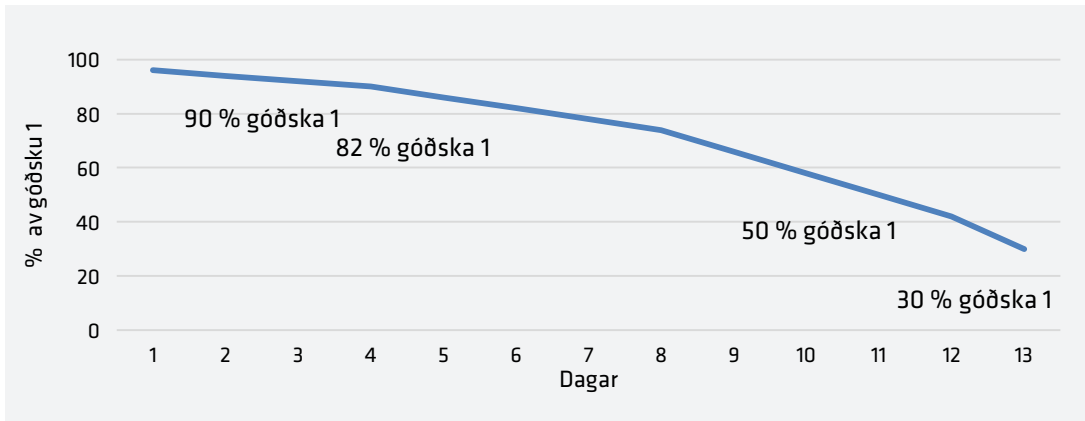
Tað er væl kent, at feskleikin á fiskinum er treytaður av hvussu gamal fiskurin er. Harafturat hevur hagreiðing umborð eisini stóra ávirkan á góðskuna. Siga vit, at eitt skip er úti í 14 dagar, so er fiskurin í miðal 7 dagar gamal og er túralongdin 5 dagar er fiskurin í miðal 2,5 dagar. Tað verður mett, at feroyskur feskur fiskur hevur ein miðalaldur uppá 5-6 dagar.

Íslendingar føra nógvan feskan fisk (fløk) á marknaðin í Evropa og fáa teir góðan vinning. Føroyingar eru ikki kappingarførir. Ein orsök er, at íslenskur feskur fiskur er í miðal góðar 2 dagar gamal, tá hann verður landaður. Og so skal leggjast afturat, at hagreiðing av fiskinum umborð er betri í Íslandi enn í Føroyum (útbliðing, krapuísur ot.)

Í einum virðisøkingarhøpi er sostatt talan um, at vit føroyingar ikki gera nýtslu av potentialinum, sum liggur í fiskinum, men spilla partar av tí burtur. Í mynd 4 sæst mynd av hesum spilli.

Ein kanning var gjørd fyri nøkrum árum síðani, har hugt var eftir, hvussu nógv góðskan á ráfiskinum hevði at siga í saltfiskaframleiðsluni. Kanningin⁷ vísur heilt greitt, at tað búskaparliga er burturvið at gera alt ov langar túrar, tí góðskutapið er rættiliga stórt. Kanningin vísur, at eini 20.000 tons av toski høvdu givið einar 90 milliónir í meirinntøku í saltfiskinum, um so var, at allur fiskurin var landaður sum fyrsta floks. So givið er, at túralongdin eigur at stytast.

⁷ Jákup Poulsen, *Inspect*, 2010

Mynd 4. Góðskutapið í fiskinum í mun til aldur, tá fiskurin verður framleiddur til saltfisk. 90% av ráfiskinum kann brúkast til fyrstafloks saltfisk til hann er 4 dagar gamal, meðan bert 30% verður fyrstafloks saltfiskur 13. dagin.

Talva 1. Útrokningarnar í kanningini. (RV= Rávøra)

Tiltak	Virði	Viðmerkingar
Góðskubetran	2,0 kr/kg RV = 40.000.000 kr	Um so er at 90 % av ráfiskinum kann nýtast til fyrsta floks saltfisk
Úrtøka	1,5 kr/kg RV = 30.000.000 kr	Úrtøkan er 60% tá ráfiskurin er fyrstafloks, og 50 % tá hann er gamal
Lønarlækking reinskering	1,0 kr/kg RV = 20.000.000 kr	Tað er meira arbeiði av at reinskera gamlan ráfisk
Tilsamans	4,5 kr/kg RV = 90.000.000 kr	

Vit eru vælvitandi um, at tað er torført at stytta um túralongdina. Vánaligi fiskiskapurin ger, at skipini noyðast at verða so leingi úti. Styttri túrar merkja eisini fleiri útreiðslur til sigling, landing o.s.fr.

Tað, sum kann loysa trupulleikan er, at semja fæst í vinnuni um, at feskur fiskur, sum verður landaður í Føroyum, skal í mesta lagi verða 4 dagar gamal (miðalaldurin 2 dagar). Frystillastir verða settar í skipini, sum ætla at hava longri túrar og tey avreiða heilfrystan fisk. Tað verður so upp til skipini at velja um tey leggja heilt um til fryst, hava bæði feskt og fryst ella bara feskt.

Tilmæli 1

Vit mæla til, at ein neyv kanning verður gjørd um hvørt vinnan, sum veiðir undir Føroyum, er sinnað at seta frystilastir í skipini. Um vinnan er sinnað at gera tað, eigur at vera kannað hvussu henda umstrukturering kann gerast.

Fiskur er bestur og gevur bestan prís tá hann:

- Er feskastur
- Er væl hagreiddur og køldur um borð
- Hevur rætta stødd
- Er í góðum standi, í góðari konditón, sum er , at lutfallið millum longd og vekt er optimalt (árstíðartreytað)

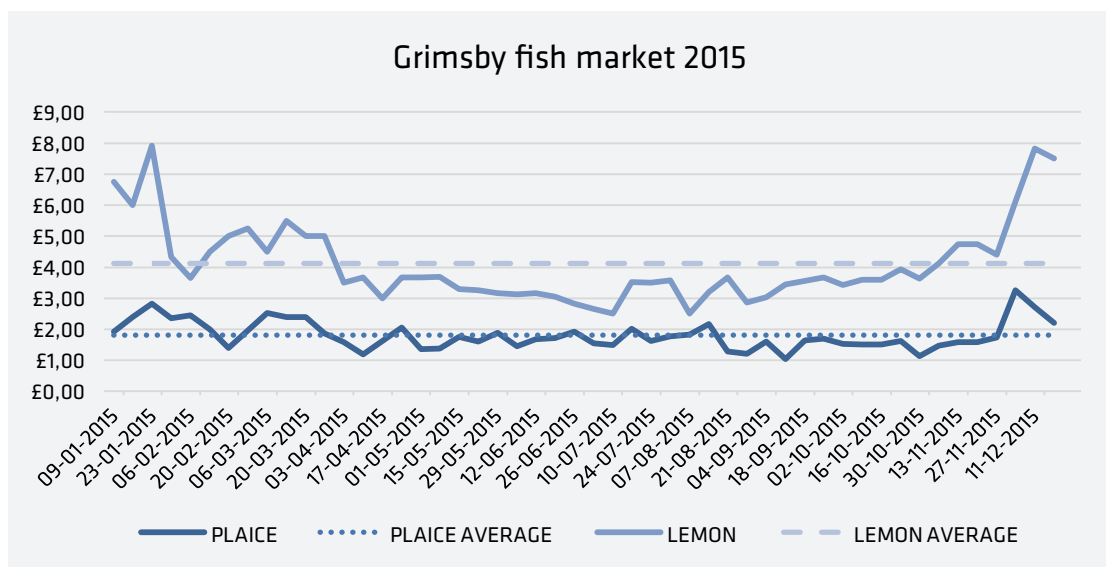
Tilmæli 2

Vit mæla til, at gjørd verður ein veiðiætlan fyri feskan fisk undir Føroyum. Ætlanin skal menna eina búskaparliga optimering av teimum fyra nevndu faktorunum (feskleiki, hagreiðing, stødd og konditið) og prísgongdini fyri einstaka fiskaslagi á marknaðinum, sum harvið kann tryggja, at skipini veiða fiskin, tá størst virði fæst fyri hann.

Troling á landleiðini – men tá prísurin er bestur

Tað er væl kent, at góðskan á fiski er ymisk alt eftir árstíðunum. Tað var vanligt at siga, at bankatoskur svimur sum B-fiskur um summarið og at ein bert skal gera frikadellur úr fiski, sum er fiskaður í mánaðum, sum hava “r” í navninum. Fiskurin er í vánaligasta standi, beint eftir at hann hevur gýtt og um summarið.

Troling á landleiðini eftir flatfiski er í dag ásett til at fara fram í einum tíðarskeiði um summarið (mai – sep), tá fiskurin hevur vánaligastu góðsku og vánaligastan prís.

Mynd 5. Prísgongdin fyri tungu (grønt) og reyðsprøku (blátt) á marknaðinum í Grimsby í 2015.

Á mynd 5 sæst prísgongdin á tungu og reyðsprøku á marknaðinum í Grimsby. Vit síggja, at serliga fyri lemon sole (tungu) er prísurin væl hægri um veturin enn hann er um summarið. Fyri plaice (reyðsprøku) er munurin tó ikki so stóur.

Tað sæst týðiliga, at skal sum mest fáast burtur úr flatfiskinum undir Føroyum, eigur veiðitíðin at broytast.

Tilmæli 3

Vit mæla til, at allar avmarkingar viðv. troling á landleiðini og aðrari veiði, sum er avmarkað í tíð, verða endurskoðaðar í mun til veiðiætlanina í tilmæli nr. 2

Norðborg vísur vegin

Vanliga hava føroysku pelagisku skipini annaðhvørt landað veiðuna til virkir uttanlands (sera stutt virðisketa) ella hava tey avreitt til Havsbrún og føtt inn í føroysku fóðurvirðisketuna. Tó so, onkrar royndir hava verið gjørdar at framleiða svartkjaft til matna í 70'unum og 80'unum.

Seinastu árin eru 3 pelagisk móttøkuvirkir komin í Føroyum, soleiðis at virðisketan til matna er ment tilsvarandi. Nærum allur pelagiskur fiskur kann í dag fáast til høldar í virðisketunum sum matfiskur.

Norðborg kom til Føroya fyri nøkrum árum síðani, sum tann fyrsta og slóðbrótandi royndin at fáa alla pelagisku veiðuna til høldar. Á Norðborg kunnu teir framleiða ymiskar meirviðgjørðar vørur, umframt mjøl og lýsi.

Gongd er nú komin á at menna virðisketur í pelagisku vinnuni, sum føra við sær stóra virðisøking. Vit tosa bæði um fleiri virðisketur og longri virðisketur. Og seinasta nýggja er, at føroyingar eru farnir í holt við at virka makrel í niðursjóðingarvirðisketuni. Ein surimiverksmiðja er eisini á veg.

Til tess at vísa, hvussu stór virðir sum potentielt kunnu gerast veruleiki í uppsjóvarvinnuni, vísa vit á dømi um, at øll uppsjóvarveiðan verður viðgjørð sum umborð á Norðborg⁸.

Í talvu 2. samanbera vit uppsjóvarveiðu landað fesk og tá vøran er heilfryst. Í talvu 3 er virðið roknað, tá veiðan verður meirviðgjørð. Roknistykkið tekur støði í 40.000 tonsum av uppsjóvarfiski. Um henda veiða verður landað fesk, er landingarvirðið góðar 107 milliónir. Verður fiskurin heilfrystur og pakkaður umborð ella á landi hækkar virðið upp til 179 milliónir ella við 67%. Um fiskurin verður meirviðgjørður umborð, til dømis flakaskorin ella avhøvdaður og magadrigin, verður virðið á fiskinum 194 milliónir ella eini 9 % meira enn heilfryst. Tað er vert at leggja til merkis, at tá fiskurin verður meirviðgjørður fæst ein restrávøra, sum er fráskurðurin. Henda restrávøran fer til fiskamjøl og lýsi.

Ein annað áhugavert við at meirviðgera er, at nøgdin av vøru, sum skal útflytast, er ein triðing minni enn um útflutt verður heilfryst (27.000 tons í mun til 40.000 tons). Hetta gevur so eina sparing í flutningsútreiðslunum uppá ein triðing.

Í talvu 2 og 3 síggja vit, at fyri svartkjáft verða 25.147 tons av ráfiski seld sum 10.089 tons av meirviðgjørðum vørum, meðan restnøgdin (eisini frá sild og makrelinum) verður til fiskamjøl og lýsi.

Talva 2: Heilfryst í mun til fekst

	Fekst			Fryst runt			Øking
	Tons runt	Prís	Virði	Tons runt	Prís FOB	Virði	
Svartkj.	25.147	1,50	37.721	25.147	3,00	75.442	100%
Lodna	3.707	3,00	11.122	3.707	5,60	20.761	87%
Sild	2.940	4,50	13.229	2.940	6,00	17.638	33%
Makrel	8.206	5,50	45.131	8.206	8,00	65.645	46%
Total	40.000	2,68	107.202	40.000	4,49	179.486	67%

⁸ Tølini er frá Jan Petersen, Christian í Grótinum P/F

Talva 3: Meirviðgjørt í mun til heilfryst

	Tons liðugvøra	Prís FOB Pr. kg. liðugvøra	Virði liðugvøra	Virði Mjøl	Virði Lýsi	Virði Total	Øking í mun til fryst
Svartkj.	10.089	4,60	46.408	18.786	11.186	76.379	1%
Lodna	3.707	5,60	20.761			20.761	0%
Sild	1.832	9,30	17.036	2.196	1.308	20.539	16%
Makrel	6.708	10,05	67.411	6.130	3.650	77.191	18%
Total	26.962	7,23	151.116	27.111	16.143	194.870	9%

Um Norðborg-modellið varð brúkt fyri alla uppsjóvarveiðina (9%) er talan um eina eyka virðisøking uppá góðar 237 mió. kr. Sí talvu 4.

Talva 4. Útrokning av hvussu nógv meirvirði Norðborg-modellið hevði givið fyri allar færoysku uppsjóvarkvoturnar.

	Kvota í tTons	Virði fryst runt mió. kr.	Virði liðugvøra mió. kr.	Meirvirði mió. kr.
Svartkj.	275	825	835	10
Lodna	30	168	168	0
Sild	40	242	282	40
Makrel	133	1.062	1.249	187
Total	478	2.297	2.534	237

Tilmæli 4

Vit mæla til, at karmarnir um fiskivinnuna stimbra menning av uppsjóvarvirðisketunum, serliga viðvíkjandi marknaðum og sølu.

Gastronomiska virðisketan

Millum oyggjarnar er ikki so lítið av tilfeingi, sum átti at verið gagnnýtt nógv betur. Vit tosa um krabbadýr, lindýr, tara og annað mangt. Nøgdirnar eru ikki stórar, men talan er um merkisvert gott tilfeingi, sum hevði verið skilagott at brúkt sum íkast í virðisøkingina. Føroyskar matstovur, sum servera hágóðsku sjógæti til ferðafólk gera Føroyar kendar sum eina gastronomiska uppliving.

Hinvegin er onki til hindurs fyri eisini at flyta hesar vørur út til kræsnar kundar í útlandum.

Vit eru vitandi um, at hesar virðisketur er so smátt við at taka seg upp, men neyðugt er at seta ferð á menningina, so virðisøkingin kann merkjast. Til tess er neyðugt at hava neyðugu vitanina um nøgdin av hesum tilfeingi og eisini byggja upp vitan um, hvussu vit fáa tilfeingið uppá land og goyma tað á landi til bestu góðsku.

Tilmæli 5

Vit mæla til, at gjørd verður ein ætlan fyri menning av gastronomisku virðisketuni.

Øll fiskivinnan skal MSC góðkennast

Longu nú hava fleiri reiðarí MSC góðkent einstakar fiskiskapir, men enn er langt á mál. Tað er ongin ivi um, at MSC góðkenning gevur betri marknaðaratgongd í ávísam marknaðum, sum t.d Bretlandi og í Týsklandi. Tað ber illa til at meta um MSC góðkenning gevur betri prís

beinanvegin, men onkur hefur mettt, at talan kann verða um eini 5 % virðisøking til ávísar vørubólkar (har MSC verður kravt).

Vit eru sannfærdir um, at MSC-góðkenning eigur at verða eitt samlað átak fyri alla fiskivinnuna og at tað almenna eigur ein virknan leiklut í hesum. Á henda hátt fáa vit góðkenningina biligari og betri skipaða.

Tilmæli 6

Vit mæla til, at ein ætlan verður lögð fyri MSC-góðkenning av øllum føroyskum fiskiskapi.

Feskfiskamarknaðurin skal framvegis hava sín leiklut

Langar virðisketur gera, at virðisøkingin fevnir um fleiri lið og at parturin, sum kemur samfelagnum til góðar veksur. Men tá tað kemur til at útflyta feskan heilan fisk, sum er ein rættliga stutt virðisketa, er stóðan tann, at tað gevur góða meining, at tann útflutti fiskurin verður seldur á feskfiskamarknaðinum til fiskahandlar, matstovur og tílíkt í heilum líki, og ikki fer inn á virkir til víðari virking.

Ofta fæst sera góður prísur pr. kilo ráfisk við at selja fiskin á hesum marknaðum, hóast vit tá tosa um eina sera stutta virðisketu. Tað, sum hevur alt at siga í hesum virðisketum er, at fiskurin er sera væl haggreiddur, køldur og annars væl úr hondum greiddur.

Tilmæli 7

Vit mæla til, at gjørd verður ein ætlan fyri menning av feskfiskavirðisketuni. Hetta kann gerast saman við tilmæli nr. 5

B Minka um útreiðslurnar fyri hvørt kilo av fiskatilfeingi

Í hesum parti hyggja vit eftir, hvar vit kunnu minka um útreiðslurnar í virðisketunum. Alment kunnu vit siga, at allar umstruktureringar, effektiviseringar og automatiseringar hava sum endamál at minka um framleiðsluútreiðslurnar. Ofta at spara fólk, men eisini at skipa so fyri, at fleiri kilo kunnu fara í gjøgnum framleiðsluna pr. tíðseind ella pr. fólk.

Minka um heimaflotan

Tað er ongin loyna og tað er sagt fleiri ferðir, at út frá einum búskaparligum sjónarmiði er heimaflotin alt ov stórur, tað eru ov nógv skip til tað tilfeingi, sum kann veiðast. Ein minking av flotanum hevði havt við sær størri veiði til hvørt skipið uppá sikt, og harvið betri búskap bæði fyri reiðarí og manning.

Umframt at betra um búskapin í heimaflotanum, hevði ein størri minking av flotanum eisini virkað jaligt uppá botnlívið á grunnunum, tí reiðskapsnýtslan hevði jú verið nógv minni, eins og oljunýtslan, og harvið CO2 útlátið, hevði minkað heilt nógv.

Búskaparráðið gjørdi í várfrágreiðingini í 2014 útrokningar um, hvussu stórir línuflothin og trolaraflotin undir Føroyum áttu at verið, um úrslitið skuldi verið optimalt. Hetta roknistykkið vísti, at tað optimalt skuldu vera 5 línuskip og 11 trolarar, í alt 16 skip, í mun til, at í 2010 vóru 16 línuskip og 30 trolarar, 46 skip. Tey 16 skipini høvdu givið eina tilfeingisrentu uppá 341 mió. kr. í mun til 13 mió. kr. fyri tey 46 skipini í 2010. Sjálvsagt eru tað stórar óvissur um hetta roknistykki, og skal tað fyrst og fremst skiljast sum ein ábending um, at skipatalið í føroyska heimaflotanum er alt ov stórt.

Tilmæli 8

Vit mæla til, at allir partar í fiskivinnuni, við landsstýrinum á odda finna saman um eina ætlan, sum hevur til endamáls at laga heimaflotan til tilfeingið.

Stovna útflutningskreditt

Føroyskar fyrirkur hava ikki góðar sømdir at fígga útflutningin, tá samanborið verður við grannalondini. Flestu fyrirkurnar eru í fleiri førum noyddar at taka við útlenskari fígging, tí hon er bíligari enn tann føroyska bankafíggingin. Kostnaðurin er, at útflytarin verður kroystur av útlendinginum, sum ofta eisini er keypari, sum afturfyri lagaliga fígging fær avsláttur í prísinum. Soleiðis verður vinnan niðurbundin á marknaðinum.

Uppsjóvarvinnan, sum arbeiðir við sera stórum nøgdum í styttri tíðarskeið, bindur rættiliga stórar peningaupphæddir í útflutninginum.

Mett verður, at ein almennur útflutningskredittur hevði styrkt fyrirkurnar í söluni, soleiðis at sleppast kann undan óhepna tilknýtinum til útlenska keyparan, eins og rentan kundi verið lægri enn bankarentan. Bæði stuðla undir virðisøkingini.

Landsstýrið kann verða medvirkandi til at seta á stovn útflutningskreditt. Til dømis kundu Fígging Landsins, ALS-grunnurin og LÍV sett kapital í útflutningskredittin í staðin fyri at seta hann í bankar, og harvið kunna fígga allan føroyskan útflutning við lagaligari rentu.

Føroyar útflyta fyri 3,5 milliardir um árið av veiddum fiski. Vanligi tørvurin á kreditti er í uml. tveir mánaðir. Hetta gevur ein samlaðan kreditttørv uppá uml. 600 milliónir krónur.

Vit meta, at rentan, fyrirkurnar rinda fyri útflutningskredit, liggur um eini 4-8%. Kreditttørvurin er 600 milliónir um árið og gevur hetta fyrirkunum eina rentuútreiðslu uppá 36 milliónir krónur við 6% rentu. Um vit siga, at tað almenna kann liva við einu rentu á 3% gevur tað eina rentusparing fyri fiskivinnufyrirkurnar uppá 18 mió. kr. pr. ár.

Tilmæli 9

Vit mæla til, at ein útflutningskredittur verður stovnaður við almennum pengum.

C Fleiri kilo av fiskatilfeingi í gjøgnum virðis Keturnar

Triði máttin at økja virði uppá er at fáa meira av fiski inn í virðis Keturnar.

Alt í land

Feskur fiskur, sum verður landaður í Føroyum er krúvdur og innvøllurin er blakaður fyri borð. Heilfrystur fiskur (Barentshavið, Flemish Cap og nú eisini undir Føroyum) er krúvdur og heysaður. Flakatrolarar framleiða fryst flak og í hesari framleiðslu verður alt uttan flakið sjálvt kasta út aftur. Vit hava sostatt eitt potentielt tilfeingi at taka støðu til, hvørt vit eiga at gagnnýta tað ella ikki. Fiskivinnan vísir á, at tað er ikki lönandi at taka innvøllirnar við í land og reiðaríini í Barentshavinum vísa á, at skipini eru ikki útgjörd/designaði til at taka sær av øllum fráskurði. Trolararnir hava snøgt sagt ikki ráð at fylla 2/3 av lastini við vøru (høvd, ryggir, skræða og innvøllir), sum hevur eitt virði, ið er so evarska lítið í mun til flakið.

Vit hava mett um hvussu stórt virði verður blakað fyri borð í føroyskum fiskiskapi. Samlaðu landingarnar hjá okkum vóru í 2014 543.000 tons, meðan vit útfluttu 325.000 tons. Hetta

bendir á, at vit blakaðu umleið 218.000 tons útaftur, sum svarar til eitt virði uppá 300 mió. kr. um alt varð gjørt til fiskamjøl. Men so einfaldur er veruleikin ikki. Hetta serliga tí, at nógv av tonsunum var svartkjaftur, sum frammanundan endar sum fóður og tí manglar í útflutningstølunum. Um vit taka fiskasløgini toskur, hýsa og upsi, so hava vit landa 68.000 tons og útflutt 38.000 tons og er munurin 30.000 tons, sum tó hevur eitt virði uppá 45 mió. kr til fiskamjøl.

Í sambandi við eina umlegging at fáa alt til høldar, hava flakatrolarar nokk ein størri trupulleika enn heimaflotin, og sum bert kann loysast við nýggjum ættarliði av trolarum, sum í útgangsstøðinum eru designaðir til at taka sær av øllum tilfeinginum. Norðmenn eru farnir undir at seta slíkar trolarar inn í fiskiskapin í Barentshavinum. Men longu nú verða ymiskar fyribilsloysnir settar av føroysku reiðaríunum.

Men politiska rákið í okkara parti av heiminum er soleiðis, at fyrr ella seinni verður tað eitt krav at fáa til høldar alt, sum tikið verður upp úr havinum.

Teknologiskar loysnir umborð og loysnir á logistikkinum á landi eru tøkar. Tað, sum krevst, er ein samlaður heildarinnisatsur á økinum, soleiðis at hetta resttilfeingið kann medvirka til virðisøkingina,

Tilmæli 10

Vit mæla til, at myndugleikar og vinna finna saman um ein politik, sum tryggjar, at so stórir partur av tilfeinginum sum gjørligt kemur uppá land og við so góðari góðsku, at tað ber til at vinna pening úr hesum resttilfeingi. Harafturat verður mælt til at kanna nærri, hvørjar tekniskar loysnir eru til at taka.

Gagnnýta ótroytt tilfeingi

Av og á koma pelagisk fiskasløg inn í føroyskt sjóøki – eitt nú prikkafiskur, havgøltur, rossamakrelur o.a, sum serliga uppsjóvarskip áttu at havt skyldu til at havt eitt regluligt og skipað eygað við og roynt eftir, tá nakað var at fáa. Vit hava eisini nøkur túsund tons av hvítungsbróðuri, sum vit ikki roynd eftir.

Føroyar hava fiskirættindi aðrastaðni, sum vísa seg at verða trupul at gagnnýta. Ofta, men ikki altíð, er talan um smærri kvotur. Vit tosa til dømis um rættindi í Kyrrahavinum, Flemish Cap, Svalbarð, í russiskum sjógvi og í Norðsjónum.

Vit hava áður nevnt sjógæti, sum finst millum firðirnar og á grunnum vatni. Vitanin um hesi djórasløg og plantusløg er ov lítil, men longu nú verður hetta tilfeingið brúkt bæði í útflutningi og í matstovum í Føroyum.

Tari er tilfeingið vit eiga at kanna nágreiniligari til tess at staðfesta, hvussu vit kunnu menna taraaling og virðisketur við stóði í taranum, til millum annað framkomnan kemiskan ídnað.

Tilmæli 11

Vit mæla til, at ótroytt tilfeingið verður kortlagt neyvt og at ein ætlan verður lögð fyri at menna virðisketur við stóði í hesum tilfeingi.

Føroyingar samráða seg til kvotur í fremmandum sjógvi. Allarmesta av hesum tilfeingi verður veitt og kemur inn í virðisketurarnar. Men tað vísir seg ferð eftir ferð, at vit klára ikki at veiða allar kvoturarnar, vit hava rættindir til. Yvirlitið yvir óbrúktar kvotur í 2015 vísir, at kvotur við landingarvirði uppá slakar 300 milliúnir krónur verða ikki fiskaðar.

Vit kunnu kanska siga, at hesar kvotur eru nokk so marginalar, og at tað ikki lønar seg at fara eftir teimum. Men hin helvtin av sannleikanum er helst, at loyvisskipanin er so mikið stívin og trek, at fyrirøkur, sum kundu hugsað sær at farið eftir hesum kvotum, ikki fáa móguleikar av formligum orsökum.

Yvirlit yvir óbrúktar kvotur í 2015:

Kyrrahavið

Her eru gott 5000 tons av rossamakreli, sum ikki verða fiskað. Um vit hyggja eftir avreiðingunum fyri 2015 var bert fiskað fyri 11 túsund krónur av rossamakreli og svaraði tað til 12 tons. Hetta svarar til knapt 1 kr/kg og er hetta óivað farið til ídnað. Frystur rossamakrelur hevur á leið sama ella hægri virði enn vanligur makrelur. Um vit siga sama prís sum fyri makrel tvs. 8 kr/kg r.v. er virðið á ófiskaðu kvotuni 40 mió. kr.

Føroyingar hava aftur fingið 5000 tons av rossamakreli í 2016 í Kyrrahavinum, og óvist er um nakar fer at fiska hendan fiskin.

Russlandsavtalan

Føroyingar hava 5000 tons av rækjum í russiskum sjógvi. Í 2015 fiskaðu vit 700 tons av hesum rækjum til ein miðalprís á 28 kr/kg. Um vit fiskaðu øll 5000 tonsini hevði tað givið 142 mió. kr. við hesum prísi ella 122 mió. kr. afturat tí, sum fiskað var fyri í 2015.

Avtala um fiskiskap við Svalbarð

Avtalan sigur, at vit hava 922 fiskidagar við Svalbarð. Vit hava brúkt 424 dagar. Vit hava fiskað 2383 tons av rækjum fyri umleið 75 mió. kr. í 2015 við Svalbarð. Hetta svarar til ein prís á umleið 31 kr/kg. Um vit hugsa okkum, at vit høvdu brúkt allar fiskidagarnar hevði tað givið 88 mió. kr. afturat í landingarvirði.

ES avtalan

Í avtaluni við ES hava vit 1300 tons av rækjum við Eystur Grønland, sum als ikki verður fiskað. Um vit siga, at rækjurnar hava ein prís á 30 kr/kg gevur tað umleið 40 mió. kr.

Umframt hetta er eisini í ES avtaluni 7000 tons av hvítingsbróðuri. Vit fiskaðu bara 4500 tons av hesum til eitt virði á 8,5 mió. kr. Hetta svarar til 1,88 kr/kg. 7000 tons svara tá til 13 mió. kr. ella 4,7 mió. kr. afturat.

Tilmæli 12

Vit mæla til, at ein serlig skipan verður gjørd fyri tær óbrúktu kvoturnar í fremmandum sjógvi soleiðis, at hetta tilfeingið fæst inn í føroysku virðisketurnar.

Troyta verandi stovnar burðardygt

Fiskifrøðin vísur á, at tað er neyvt samband millum avkasti av einum stovni og veiðitrýsti. Til eitt ávíst optimalt veiðitrýst gevur einhvør fiskastovnur eitt optimalt avkast í tali av fiskum. At økja veiðitrýstið ger bara tað, at avkastið minkar. Tað ræður tí altíð um at finna rætta veiðitrýstið, sum gevur flestar fiskar.

Fleiri av stovnunum undir Føroyum eru undir ov stórum veiðitrýsti, sum ger, at vit ikki troyta stovnarnar optimalt og burðardygt.

Hin síðan av tí burðardyggja er at fiska fiskin, tá hann hevur røttu støddina, soleiðis at optimala talið av fiski við rættari stødd gevur størst møguliga nøgd í tonsum.

Vit hava sæð, at tað hevur verið ein ávísur fiskiskapur eftir smáttfallandi fiski, serliga í upsanum og í svartkjaftinum. Slíkur fiskiskapur er virðisminkandi, tí smáttfallandi fiskurin gevur lægri prís pr kilo enn størri fiskur. Harafturat verður eitt alt ov stórt tal av fiski tikið úr stovninum.

Tilmæli 13

Vit mæla til, at vinnan og serfrøðin finna saman um í felag at leggja burðardyggar ætlanir fyri einstøku fiskastovnarnar.

Tilmæli 14

Vit mæla til, at tað skal verða lógarkrav at brúka rist, sum sáldar smáttfallandi fisk útaftur í øllum trolfiskiskapi.

Keypa frystan fisk úr Norra⁹

Toskastovnurin og hýsustovnurin undir Føroyum eru sera illa fyri m.a. orsakað av ov lítlari rekruttering gjøgnum fleiri ár. Flakavirkini fáa ov lítið av fiski, so hóast vinningur er fyri hvørt kilo, sum fer í gjøgnum virðisketuna, so er nøgdin av fiski ov lítil til, at virðisøkingin er nóg stór til at løna arbeiðsfólki og kapitalinum á hóskað hátt.

Í Norra verður stórur partur av veiðini heilfryst. Hetta ger, at heilfrystur fiskur er vorðin ein vanlig altjóðagjörd vøra á marknaðinum, og sum nógvir keyparar hava møguleika at bjóða uppá. Ein loysn uppá smáu nøgdin undan Føroyum, sum føroysk virkir fáa í dag, kundi verið eitt vælskipað felags innkeyp av norskum heilfrystum fiski fyri at stabilisera virðisketurnar á føroyskum fiskavirkjum.

Tilmæli 15

Vit mæla til, at vinnan og landið í felag finna felags stev um møguligt felags keyp av heilfrystum fiski.

⁹ At keypa fisk úr Norra til Føroya at framleiða til ES marknaðin hevur ongan tolltrupulleika við sær, tí hetta liggur innanfyri panevropsku upprunareglurnar. Men sama ger seg tó ikki galdandi fyri russiskan fisk, sum jú verður tollaður í ES

IV Menna virðisketurnar við broyttum kørmum

Í hesum kapitli leggja vit okkum eftir at fáa útgreinað yvirskipað og strategisk viðurskipti, sum hava við menningina av virðisketunum at gera. Vit kalla hesi strategisku viðurskiptini karmar um virðisøkingina, tí tað fyrri stóran part snýr seg um at menna karmarnar um fiskivinnuna gjøgnum fiskivinnupolitik.

Vertikal integrati¹⁰ styrkir virðisketurnar

Eftir kreppuna í 90'unum var tað nærmast illavörðið at tosa um vertikala integrati¹⁰ í fiskivinnuni. Men tíðan aftaná vísti, at vertikala integrati¹⁰in í fiskivinnuni kortini vant uppá seg.

Tá tosað verður um at styrkja virðisketur og harvið virðisøkingina, er ongin ivi um, at vertikal integrati¹⁰in í fiskivinnuni ikki bara er búskaparliga skilagóð, men heilt givið er neyðug, skulu vit hava sterkar fiskivinnufyrirøkur í Føroyum. Tað ræður um hjá fyrirkunum at hava ræði á so stórum parti av virðisketunum sum gjørligt, og harvið fáa virðisøkingina til haldar.

Vertikal integrati¹⁰in gevur fyrirkuni nógvar fyrimunir í virðisøkingini. Framleiðslan kann lættari leggjast skilagott til rættis. Møguleikar fyri effektivisering og rationalisering koma betri til sjóndar. Ein fyrirøka, sum ræður yvir allari (ella stórum parti av) virðisketuni “av grunni - at munni”, hevur stórar og eyðsýndar fyrimunir í at laga sína framleiðslu og vørur til marknaðir og eftirspurning. Veruleikin er jú tann, at broytingar henda alla tíðina úti á marknaðunum, í rávørugrundarlagnum, í fiskitøkni og í framleiðslutøkni. Dynamikkurin er tí ráðandi í virðisketunum og fyrirkun er noydd alla tíðina at laga seg til nýggjar og/ella broyttar umstøður.

Tær ognarligu remlingarnar, sum hava verið í fiskivinnuni seinastu árinum hava ført við sær, at vit hava eitt minni tal av størri fiskivinnufyrirkunum í Føroyum. Hesar ráða yvir fleiri virðisketum bæði uppsjóvar- og botnfiskavirðisketum og dúva sostatt uppá stóran part av tilfeinginum.

Úr einum virðisøkingarsjórnarhorni er hetta ein sera jalig gongd. Føroyar hava brúk fyri størri fyrirkunum, sum hava neyðugu fíggarligu megina til framhaldandi tillaging og menning av virðisketunum, sum skulu røkka langt út á marknaðirnar.

Virðisketurnar eiga at verða føroyskar

Um vit føroyingar skulu gerast ríkar, so skal virðisøkingin og harvið virðisketurnar liggja í Føroyum og verða á føroyskum hondum. Ein virðisketa uttanfyri Føroyar gevur ikki líka stórt avkast til føroyska samfelagið, sum virðisketur í Føroyum.

Tá fyrirkunur hava framíhjárættin at byggja sítt virksemlu uppá at troyta tilfeingi, sum er ogn Føroya fólks, er tað, úr einum samfelagsligum sjónarhorni, rímiligt at krevja, at virðisøkingin kemur føroyska samfelagnum til góðar.

Virðisøkingin fer fram í virðisketunum og tí eru krøvini til virðisketurnar sera áhugaverd í kjakinum um krøv, ið sett verða fyrirkunum. Tað er rímiligt at krevja, at so stórir partur av virðisketunum sum móguligt liggur í Føroyum, at fyrirkunur eru skrásettar í Føroyum og hava sítt høvuðssæti her. Hetta ger, at landskassin fær meira inn í skatti, tí tað verða fleiri skattgjaldarar. Partafelagsskatturin fer eisini í landskassan.

10 Vertikal integrati¹⁰in merkir, at fleiri lið í virðisketuni eru í sama felag ella hava eitt tætt og bindandi samstarv. Í Føroyum merkir hetta, at skip, virkir og søla kunna virka í sama felag.

At krevja, at virðisketurnar í størstan mun skulu byggjast upp í Føroyum førir við sær, at fyrítøkurnar, sum frá líður, fara at stovna sølu- og marknaðarliðini í Føroyum og menna aðrar tættir í fyrítøkuni í Føroyum.

Eitt annað krav til fyrítøkurnar eigur at verða, at tær leggja seg eftir at keypa føroyskt um føroyski veitarin er kappingarførur. Veitingarvinnan hevur, sum sagt, alstóran strategiskan týdning fyri kjarnuvirksemi í virðisketunum og hinvegin hevur kjarnuvirksemi stóran, og í fleiri førum kritiskan, týdning fyri veitingarvinnuna. Sambandið millum kjarnuvirksemi í virðisketunum og veitingarvinnurnar eigur tí at mennast.

Undir treytunum at virðisketurnar og fyrítøkurnar eru føroyskar, tað vil siga liggja í Føroyum, so er útlendskur kapitalur, bæði sum medognari í fyrítøkunum og lánsveitari eitt minni vandamál. Fremmandur kapitalur medvirkar til at styrkja fyrítøkurnar fíggarliga, soleiðis at samlaða virksemi kann økjast. Afturfyri fær fremmandi kapitalurin vinningsbýti av partabrøvum og rentur av lánum.

Tilmæli 16

Vit mæla til, at tað í kørmunum um fiskivinnuna er týðiligt, at fyrítøkurnar og teirra virðisketur í størstan mun verða staðsettar í Føroyum.

Neyðugt at styrkja fiskirættindini

Ein av grundleggjandi fortreytunum fyri at reka fiskivinnufyrítøku er at kenna rávørugrundarlagið. At tú veit, hvat tú hevur. Ikki bara beint nú, men eisini í komandi tíðum. Hetta er alneyðugt skulu virðisketur byggjast upp og langtíðaraavtalur gerast við kundar og langtíðariløgur fremjast.

Í lógini um vinnuligan fiskiskap eru fleiri sløg av fiskirættindum, sum meira ella minni stuðla undir virðisketurnar. Fiskirættindi, sum ljóða upp á umsetiligar eginkvotur¹¹ (ITQ) eru tey, sum best stuðla undir búskapin hjá tí einstaka rættindahavaranum og harvið eisini virðisøkingina. Afturat hesum rættindaslagi finnast nógv sløg, sum tó ikki í so stóran mun hjálpa til virðisøkingina, sum ITQ ger tað. Vit kenna jú til at, felagskvotur føra til niðurbrótandi olympiskan fiskiskap, sum hevur við sær, at veiðan als ikki fær tað virði, sum hon kundi havt. Virðistapið er eyðsýnt.

Fiskidagurin er heldur ikki líka góð rættindaeind sum kvota, tí rættindahavin veit ikki hvussu nógv fisk tað snýr seg um, og hevur tí trupult við at gera neyvar avtalur við kundar. Afturat hesum kemur, at fiskidagaskipanin er rættiliga stirvin, tí hon bæði ásetur stóddina á skipinum og hvør reiðskapur skal brúkast. Frælsi hjá fyrítøkuni effektivt at leggja fiskiskapin til rættis er nógv skert.

Í virðisøkingarhøpi er ongin ivi um, at vit eiga at útluta so nógv av rættindunum sum gjørligt sum eginkvotur og restina so nær hesum, sum gjørligt. Rættindahavin skal hava fulla greiði á, hvussu nógv hann kann veiða og eigur í størstan mun sjálvur at kunna leggja fiskiskapin til rættis og tillaga virðisketurnar eftir hesum.

Tilmæli 17

Vit mæla til, at øll fiskirættindini verða lutaði út sum eginkvotur (ITQ).

11 OECD 2006, *Using Market Mechanisms to Manage Fisheries, Smoothing the Path*

Fyrirøkur eiga at hava fiskirættindini

Í lógini um vinnuligan fiskiskap eru veiðirættindini knýtt at einum juridiskum persóni saman við einum fysiskum skipi. Tað vil siga, at tað í praksis er skipið, sum hevur loyvið. Um tú onki skip hevur, so fært tú eingi rættindir. Sagt verður ofta, at loyvið er knýtt at stálinum.

Í hesi skipan eru tvinnandi viðurskifti, sum eru meinbogar fyri at vinnan kann gerast dynamisk, effektiv og rationel. Fyri tað fyrsta, at rættindahavin ikki sjálvur kann velja hvat fyri skip og reiðskap hann vil brúka til fiskiskapin. Hesin trupulleiki verður loystur við at loysa rættindini frá skipinum. Fyrirøkan eigur sjálv at gera av, hvat fyri skip og hvussu nógv skip fyrirøkan heldur eru neyðug til tess at veiða kvoturnar á bíligasta hátt og soleiðis seta virðisøkingina í hásæti.

Hin trupulleikin er, at tað er ein treyt at hava eitt skip, um tú skal hava fiskirættindi. Um stálið verður loyst frá rættindunum, ber til at økja talið á teimum, sum kunnu fáa rættindir til at galda allar føroyskar fyrirøkur/juridiskar persónar, ið harvið kunnu fáa atgongd til tilfeingisrættindi. Hesar fyrirøkur nýtast ikki at eiga skip. Fyrirøkan skal kunna leiga skip ella biðja onkran veiða kvotuna fyri seg. Tað er hugsandi, at fyrirøkur, sum eru sterkar á marknaðar-/sølusíðuni í virðisketunum keypa sær rættindir, sum tryggja teimum rávørna, tær hava brúk fyri.

Tilmæli 18

Vit mæla til, at rættindir at troyta tilfeingið verður latin føroyskum fyrirøkum. Avleiðing av hesum er, at vit eisini mæla til at loysa rættindini frá skipunum.

Politiskur stabilitetur neyðugur

Fiskivinnufyrirøkurnar eru stovnaðar til tess at veiða, framleiða og selja fiskavørur. Tær eiga ikki at brúka tíð og orku uppá at meta um, hvat politikarar halda og meina. Fiskivinnan hevur tey seinastu nógvu árin verið merkt av politiskari órógv. Hetta sæst aftur í, hvussu torført tað hevur verið at gjørt nakað munagott í endurskoðanini av lógini um vinnuligan fiskiskap, og hvussu øktar nøgdir av uppsjóvarfiski hava lopið varg í fiskivinnuna og samfelagið.

Tað vil siga, at ein grundleggjandi fortreyt fyri at reka fiskivinnufyrirøkur í Føroyum ikki er til staðar í tann mun ynskilig er.

Eitt grundleggjandi krav til karmar um fiskivinnuna er, at langtíðaravtalur kunnu gerast millum myndugleika og vinnu, tá tað snýr seg um fiskirættindi.

Menningar- og strukturgrunnar

Føroyska samfelagið er eitt norðurlandskt vælferðarsamfelag við høgum lønum og høgum skattum. Virðisøkingin í samfelagnum er so mikið stór, at hon kann geva løntakarum høgga løn. Tey amboðini, fyrirøkurnar hava at arbeiða við, til tess at virðisøkja meira og harvið styrkja kappingarstöðuna, eru áhaldandi umstruktureringar, effektiviseringar og automatiseringar í øllum liðum í virðisketunum umframt at finna nýggjar og nýskapandi leiðir.

Føroyingar eru frammaliga í so máta. Tað liggur eitt stórt innovatiónspotentiali í starvsfólkunum á virkjunum og ikki minst í veitingarvinnunum. Tað er vert at bíta merki í, at tá talan er um innovatión, vísur tað seg, at kreativiteturin, innovativa hugsanin, ofta er størri í veitingarvinnunum enn í kjarnuvirkseminum.

Vit hava tað tó trupult við at fáa glið á innovatiónina og gera nakað munagott við nýggjar mátar at virðisøkja uppá.

Fiskimálaráðið hefur havt játtanir tækur til innovatívar verkætlanir, men hesar játtanir eru minkaðir niður í stórt sæð onki. Fyrítøkurnar hava kortini áhuga at royna nýggjar leiðir, nýggj tól og tilíkt, men tað vísir seg at verða eitt gott hugskot at hava váðafúsan pening til innovatívar verkætlanir, sum eisini hava eina ávísa fíggarliga megi.

Tilmæli 19

Vit mæla til, at reglurnar um menning av fiskivinnuni verða endurskoðaðar og játtanin økt til 30 milliónir krónur árliga¹²

Vit hava fyrr viðgjørt neyðugar íløgur í veiðiliðinum so, at virðisøkingin kann betrast. M.a. at minka um heimaflotan, seta frystilastir í feskfiskaskip og at fáa resttilfeingi til lands. Í kjakinum um hesar umstruktureringar er ein av spurningunum um fíggingina av hesum tiltøkum. Roknast kann við, at Landsstýrið verður partur av málunum onkursvegna.

Tilmæli 20

Vit mæla til at stovna ein grunn, sum kann luttaka í fíggingini av umstruktureringini av veiðiliðnum.

Útflutningsstova

Føroyskar fiskivinnufyrítøkur eru samanlagt veikar, tá tað snýr seg um vitan um marknaðir og sølu. Allar fyrítøkur nýta til dømis agentar, tá tað snýr seg um at selja saltfisk í Suðurevropa. Gamla Fiskasølan hevði 150 fólk í arbeiði, tá hon var í “velmaktini” og ein leyslig meting av sølu og marknaðarfólki í fiskivinnuni í dag sigur, at umleið 30 fólk arbeiða í hesum liðinum. Tað er tí sera trupult at byggja virðisøkingina longur út á marknaðirnar, tí neyðuga vitanin og fólk við viðkomandi royndum eru ikki í Føroyum. Tað finst heldur ongin, sum tekur sær av generiskari marknaðarføring¹³ av føroyskum fiski, eins og Fiskasølan gjørði tá.

Tørvur er tí á at menna marknaðarliðini bæði í fyrítøkunum sjálvum og í almenna geiranum, sum eigur at syrgja fyri, at tann grundleggjandi marknaðarvitanin verður bygd upp. Vit skjóta upp at stovna eina menningarskipan eftir norskum leisti (Eksportráð). Útflutningsstovan verður fíggað av einum avgjaldi, sum liggur á vørunum í útflutningsliðinum. Vit flyta út fyri 3,5 milliardir og ½ % til Útflutningsstovuna hevði givið 17,5 milliónir. Vinnan eigur at manna stýrið fyri hesa skipan. Høvuðsuppgávan verður at stuðla undir generiska marknaðarføring av føroyskum fiski og tiltøk í hesum sambandi.

Tilmæli 21

Vit mæla til stovnað verður útflutningsstova, sum verður fíggað við útflutningsgjaldi á veiddum fiskavørum. Vinna og landsstýrið eiga í felag at seta karmarnar fyri útflutningsstovuna

Broytingar og nýskipanir í almenna geiranum

Virðisøkingarspektivið er als ikki staðsett í almenna fiskivinnugeiranum. Í almenna fiskivinnugeiranum eru Fiskimálaráðið, Vørn og Havstovan. Hesir trýggir stovnar er allir rættiliga

¹²Tá stuðulsjáttanirnar hjá Fiskimálaráðnum vóru í hæddini vóru tær yvir 20 milliónir. Í okkara samrøðum við vinnupersónar kom fram, at hesar játtanir vóru áhugaverdar fyri fyrítøkurnar, eisini tí tær vóru so mikið stórar. Vit meta tí, at 30 milliónir árliga ella meira eru upphæddir, sum gera at fyrítøkurnar eru áhugaðar í menningarverkætlanum.

¹³ Generisk marknaðarføring merkir, at vit “branda” føroyskan fisk sum so. Fyrítøkur skulu sjálvar branda sitt egna merkið.

miðvíst vendir móti veiðiliðinum, Fiskimálaráðið hefur regluskapandi arbeiði, Vörn hefur eftirlitið og veiðuhagtøl og Havstovan ráðgefur í fiskifrøðiligum spurningum. Tað er vert at leggja til merkis, at almenni fiskivinnugeirin líkasum sleppir endanum á “keikantinum”.

Eftir okkara meting er neyðugt at staðseta virðisketuperspektivið innan fyri játtanina hjá Fiskimálaráðnum. Nóg av tí, sum er viðgjørt í hesum riti, eru nýggir tættir í fyrisingini, ið eiga at verða staðsettir í almenna geiranum – og í einari armslongd frá politiska valdinum.

Millum annað tosa vit um umsiting av:

- Útflutningsstovuni
- Útflutningskredittinum
- Menning av fiskivinnuni
- Umstrukturering av fiskivinnuni
- Vinnuavtalum
- Fáa til vega búskaparlig hagtøl
- Gera kanningar, frágreiðingar o.t.

Tilmæli 22

Vit mæla til at skipa umsiting av “virðisketuperspektivinum” í almenna geiranum – eina armslongd frá politiska valdinum

Tollviðurskipti

Tollpolitikkurin hjá ES hefur millum annað til endamáls at verja virðisketurnar innan fyri landamørkini hjá ES. Tollásetingarnar eru gjørdar soleiðis, at tollurin stimbrar innflutningin av rávøru til virðisketurnar í ES, men forðar innflutningi av meirviðgjørdum vørum.

Tað vil siga, at tollpolitikkurin eisini er partur av stríðnum um, hvar virðisketurnar skulu vera, og hvat samfelag skal hava ágóðan av virðisketunum.

Sostatt ger ES tollpolitikkurin, at tað hefur verið og er trupult at menna virðisketur í Føroyum, sum skulu framleiða til ES marknaðin.

Tilmæli 23

Vit mæla til, at arbeiðið við at fáa fríhandilsavtalur við onnur lond verður ment og lagt í fasta legu, soleiðis at myndugleikar og vinna kunnu lyfta í felag.

Arbeidsmarknaðurin

Vit hava mælt til, at fyrítøkur fáa rættindir til tilfeingi, sum samstundis verða leys frá skipinum. Fyri tær størri og vertikalt integreraðu fyrítøkurnar gevur hetta nakrar móguleikar fyri rekrutteringsskipanum fyri fiskimenn. Hugsast kann, at ein fyrítøka gevur ungum fólki móguleika at verða við ymiskum skipum (línu, trol og nót) í eini tvey ár, áðrenn viðkomandi tekur støðu til víðari lestur innan sjóyrkini.

Ein rokeringsskipan er eisini hugsandi, har persónar kunnu fáa móguleika at arbeiða ymsa staðni í virðisketunum, fiskiskapi, framleiðslu á landi, sølu osfr. Ein slík skipan hevði flutt vitan runt í fyrítøkuni.

Tað er eisini hugsandi, at fyrítøkur ynskja at gera fastlønarskipanir við fastari lön, bonusskipan, frítíð, pensión oa. fyri øll síni starvsfólk. Bæði fyri fiskimenn, sum fáa part av veiðini, tímalønt á landi og øll onnur. Fastlønarskipanir eru ikki ókendar og eru kanska ein av veginum fram.

V Vinnuavtalan

Rættindir og skyldir fylgjast

Fyritøkan fær nøkur rættindir/kvotur frá myndugleikunum til teirra virkseimi. Somu rættindir fær ein annar vinnuaktørur ikki og vit tosa tí um eksklusiv rættindir. Rættindini eru loyvi at byggja upp, reka og menna eina fyritøku, hvørs grundarlag byggir á tey fiskirættindini, fyritøkan hevur fingið tillutað.

Tí er tað bæði rætt og rímligt, at við hesum eksklusivu rættindunum eigur at fylgja ein samfelagsskylda. Samfelagsskyldan er meira týðningarmikil tess meira samfelagið er bundið til hetta tilfeingið. Jú størri búskaparliga tyngd fyritøkan hevur í samfelagnum, jú størri gerast skyldurnar.

Royndir við at lóggeva skyldurnar

Samfelagsskyldurnar verða aloftast settar í lógir og kunngerðir, sum hava til endamáls at stýra vinnuna í ein ávísan rætning og/ella brúka okkurt slag av avgjaldsskipan. Tað vil siga reglur, sum tæna einum samfelagsligum endamáli. Sum dømi kunnu vit nevna kravið um, at veiða skal seljast um uppboðssølu. Hetta kann metast sum eitt tiltak til tess at tryggja, at virkini á landi kunnu bjóða uppá fiskin. Eitt annað dømi er, at tað er ikki loyvt at framleiða umborð. Hetta er eitt tiltak, sum skal tryggja, at fiskurin verður arbeiddur á landi.

Tað, at uppsjóvarskip verða revsaði við serligum avgjaldi, tá selt verður til fremmandar havnir ella til fremmand móðurskip, hevur somuleiðis eitt protektionistiskt endamál.

Í Íslandi missa skip, , sum selja uttanlands, part av kvotuni. Hetta skal gera tað minni freistandi at landa uttanlands. Í Noregi kenna vit til hugtøkini “landingsplikt”, har skipini hava skyldu at landa til ávísan havn og “forarbejdningssplikt” sum skal tryggja, at fiskurin verður arbeiddur á ávísam staði. Harafturat hava norðmenn eisini forboð móti at arbeiða umborð.

Føroyar, Ísland og Grønland hava seinastu árin lagt kilo avgjöld á ávís fiskasløg fyri at fáa nakað av peningi inn í landskassarnar.

Hesi inntriv hava samfelagslig endamál at stýra fiskivinnuni í ávísan rætning – og at fáa pening til landskassarnar. Ofta verður tað gjørt fyri at verja nationalu virðisøkingin. Men øll hesi størri og smærri inntrivini virka ofta sum meinbogar fyri virðisøkingini í vinnuni. Tey eru við at gera vinnuna minni effektiva og føra við sær, at virðisøkingin ikki verður so stór, sum hon átti.

Royndir við ongi krøv at seta til rættindir

Tey rættindini, sum eru sterkast búskaparliga sæð, eru umsetiligar eginkvotir. Um eingi krøv verða sett til útlutanina av hesum kvotum, ger rættindahavin sum hann vil við kvotuna. Søguliga – bæði í Føroyum og uttanlands - hevur tað víst seg at verða freistandi at selja og fáa nógvan pening afturfyri kvoturnar. Tann, sum í grundini eigur rættindini, nevnliga samfelagið, fær lítið og onki burtur úr.

Hetta við, at privatpersónar hava selt ókeypiss tillutaðar kvotur/rættindi hevur gingið fyri seg á okkara leiðum í Norðuratlantshavi í mong ár. Vit kenna eisini til hetta í Føroyum, har ein ørgrynna av sølum av rættindum, tað vil siga skipum, eru farnar fram. Tann, sum fer út úr vinnuni tekur kapitalin við sær og tann, sum keypir, situr eftir við skuldini.

Samfelagið gerst taparin, um ongi krøv verða sett til rættindini, sum útlutað verða, og hinvegin eigur at ansast eftir, at krøvini myndugleikar seta, ikki spenna bein fyri virðisøkingini í virðisøkinginum.

Sjálvboðnar avtalur millum vinnu og myndugleika

Vit eiga at hugsa kreativt, tá umræður at finna konstruktivar mátar at skipa rættindini fyrítøkan fær og skyldurnar myndugleikar kunnu seta fyrítøkuni. Vit eiga at finna loysnir, sum eru báðum þórtum til gagns, tað vil siga, at vinnan kann gerast rationel, effektiv, dynamisk og fleksibul og vinna nógvan pening. Men hinvegin, at myndugleikarnir syrgja fyri, at samfelagið fær sítt, og vinnur uppá at hava hesa fyrítøkuna í landinum.

Í øðrum londum verða sjálvboðnar avtalur nýttar, sum lúka endamálið frammanfyri. Ein er IBA-avtalur (Impact Benefit Agreement), sum eru brúktar í inuitøkjum í Kanada, har námsíðnaður er. Har gera íðnaðurin og lokalsamfelagið rættiliga umfatandi avtalu um, hvat lokalsamfelagið skal hava afturfyri, at fyrítøkan fer undir námsvinnu í økinum.

Slíkar størri avtalur hava eisini verið uppi at venda í norðurlondum. Til dømis tosaði norska “Grønnevetrapportin”¹⁴ um eina “samfundskontrakt”, tá tað var skotið upp, at loysa loyvini frá stálinum fyri at rationalisera fiskiflotan, og afturfyri kundi fyrítøkan gera avtalu við myndugleikar um virðisketur.

Úr Grønlandi frættist, at eisini myndugleikarnir í Nuuk eru farnir undir ávíst kjak um at gera avtalur í fiskivinnuni við stóði í IBA-modellinum.

Innihaldið í avtaluni

Vit hugsa okkum, at bert tær stóru fiskivinnufyrítøkurnar í Føroyum koma uppá tal, tá slíkar avtalur skulu gerast. Hesar fyrítøkur eru so mikið stórar, at tær hava neyðugu búskaparligu megina at taka lut í menningini av samfelagnum á breiðari grundarlagi, enn bert at gjalda eitt ávíst avgjald.

Rættindir

Avtalan skal verða ein langtíðaravtala, so fyrítøkan veit, hvat hon hefur at halda seg til. Vit tosa um eina 10 ára rammavtalu, sum verður dagförd á hvørjum ári, alt eftir hvussu tað gongur búskaparliga hjá fyrítøkuni. Tá fimm ár eru liðin verður avtalan eftirmett og dagförd.

Rættindini verða í størstan mun ásett í eginkvotum fyri hvørt ári. Tað hefur alstóran týðning at vinnan veit hvørji rættindini eru.

Samstundis eigur myndugleikin at binda seg til at geva fyrítøkuni størst møguligt frælsi at reka fyrítøkuna búskaparliga rationelt og effektivt. Tað vil siga, at myndugleikin bindur seg til ikki at seta í verk ymiskar reglur, sum virka sum fótonglar fyri effektivari vinnu.

Skyldur

Fyrítøkan skal fylgja ásetingum í fiskivinnulóggávuni. Í vinnuavtaluni kunnu vera krøv og ynskir um:

- Verju av fiskastovnum og botnlívinum.
- At fyrítøkan hefur ein menningarpolitikk og skal skal arbeiða fyri at staðseta nýggjar og styrkja verandi virðisketur.
- At fyrítøkan hefur ein umhvørvispolitikk, tað kann verða at seta niður CO2 útlát ella annað.
- At fyrítøkan er aktiv í rekrutteringskipanum.
- At fyrítøkan setur reiðan pening í útflutningsstovuna og menningargrunnarnar.
- Ásetan av einum pr kilo avgjalda

14 Grønnevetrapportin: Økt værdiskaping i fiskeindustrien. Rapport og anbefalinger fra Arbejdsgruppe opnevnt av Fiskeriministeren 15. Juni 2004

- Fyrítøkan er skrásett í føroysku partafelagskránni og tí er skattgjaldari her.
- Høvuðsskrivstovan er í Føroyum. Hetta merkir, at allar grundleggjandi lykklafunktióinir í fyrítøkuni eru í Føroyum og at starvsfólkini, sum sita í hesum størvum, eru skattgjaldarar í Føroyum.
- Allar virðisketurnar skulu liggja í Føroyum. Hetta fevnir um veiðu, framleiðslu og marknaðarføring og sølu. Starvsfólkini skulu verða føroyskir skattgjaldarar.
- Fyrítøkurnar skulu keypa føroyskt so nógv sum gjørligt, tó skulu føroysku vørurnar og tænastrurnar verða kappingarførar. Hverið stimbra vit veitingarvinnuna.

Restin av flotanum rindar eitt avgjald

Stórir partur av flotanum kemur ikki undir kravið um vinnuavtalur. Vit tosa her um smærri fyrítøkur, sum bert hava eitt ella tvey skip og eru tí ikki kritiskar fyri samfelagsgongdina. Hesar fyrítøkur rinda eitt avgjald fyri rættindini, uttan aðrar skyldur. Rættindini hjá hesum bólkum skulu hava eitt styttri áramál (3-5 ár). Tó skal tað verða møguligt hjá hesum fyrítøkunum at sláa seg saman, til tess at koma inn undir skipanina um vinnuavtalur og harvið í langtíðaravtalur.

10 % á uppboð

Øll verandi rættindir verða skorin við 10%. Hesi rættindi verða seld um almenna uppboðssølu. Afturat hesum rættindum verða seld rættindir, sum verða latin inn aftur at selja og nýggj rættindir. Rættindi seld á uppboðssølu skulu bert galda fiskiárið.

Uppboðssølan hevur tvinnandi endamál – umframt at geva landskassanum pening. Annað er at áseta ein marknaðarprís fyri einstøku fiskasløginum. Hetta verður brúkt til at meta um virðið av rættindunum í vinnuavtalunum, og hvat avgjaldið eigur at verða fyri hinar fyrítøkurnar, sum fáa útlutað rættindir.

Hitt endamálið við uppboðssøluni er at loyva nýggjum fyrítøkum frammat, sum enn ikki eru í skipanini. Hetta kunnu verða fyrítøkur, sum hava sína styrki og uppruna í marknaðarliðunum, í veitingarvinnunum ella aðrastaðni.

Tilmæli 24

Vit mæla til:

- at skipan viðvíkjandi vinnuavtalum verður kannað nærri og sett í verk í samstarvi við størri vinnufyrítøkurnar
- at kiloavgjald verður lagt á fiskirættindir, sum ikki eru í vinnuavtalum
- at 10 % av tilfeinginum verður selt á uppboði
- at virði verður sett á øll vinnulig fiskasløg

